

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ ХАРКІВСЬКИЙ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ В.Н.КАРАЗИНА

ФАКУЛЬТЕТ ПСИХОЛОГІЇ

КАФЕДРА Психологічного консультування і психотерапії

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему:

«Особливості емоційного інтелекту у підлітків з різним рівнем лідерських
якостей вихованців дитячих таборів»

Студента 2 курсу групи ПС - 62

другого (магістерського) рівня вищої
освіти освітньо-професійної програми
«Психологія» за спеціальністю 053 –
ПСИХОЛОГІЯ

Гавриш К. О.

Керівник: к. мед. Н., доцент

ФЕДОСЄЄВ Віталій Альфредович

Чотирьохрівнева шкала оцінювання _____

Кількість балів: _____

Члени комісії _____
(підпис) (прізвище та ініціали)

(підпис) (прізвище та
ініціали)

(підпис) (прізвище та ініціали)

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ У ПІДЛІТКІВ З РІЗНИМ РІВНЕМ ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ	6
1.1. Поняття емоційного інтелекту	6
1.2. Теоретичне походження поняття лідерства	9
1.3. Взаємозв'язок емоційного інтелекту та лідерських якостей	13
Висновки до першого розділу	17
РОЗДІЛ II. ОПИС ПРОЦЕДУРИ ТА МЕТОДІВ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ У ПІДЛІТКІВ З РІЗНИМ РІВНЕМ ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ	18
2.1. Мета та завдання дослідження	18
2.2. Характеристика вибірки дослідження	18
2.3. Опис методик та методів дослідження	19
Висновки до другого розділу	23
РОЗДІЛ III. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ У ПІДЛІТКІВ З РІЗНИМ РІВНЕМ ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ	24
3.1. Результати дослідження та їх інтерпретація	24
3.2. Особливості емоційного інтелекту у підлітків з різним рівнем лідерських якостей вихованців дитячих таборів	42
Висновки до третього розділу	47
ВИСНОВКИ	49
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	51
АНОТАЦІЇ	56
ДОДАТКИ	58

ВСТУП

Під поняттям емоційного інтелекту наразі розуміють спроможність людини до розпізнавання емоцій та емоційних станів, а також вміння ними керувати та їх розуміти і інтерпретувати.

Підлітковий вік є найбільш складним в процесі формування та розуміння емоцій, адже через глобальні зміни в організмі, кризи особистості, а також великого внеску навколишнього оточення, підлітку вкрай важко встигати за власними емоціями та їх проявами, через що саме в цьому віці виникає так багато конфліктів та перешкод у спілкуванні. Найбільш очевидним це стає у місцях великого скупчення дітей одного віку, де їх спілкування не зосереджено кількома годинами, а має постійний характер. Яскравим прикладом такої ситуації є дитячі табори.

Актуальність теми дослідження полягає в устримленні сучасного світу до балансу між розвиненими навичками, інтелектуальними здібностями та емоційною складовою особистості. На сьогодні вимоги до сучасної людини досить високі, адже потрібно мати розвинені навички спілкування, високі інтелектуальні показники, а також мати розвинений емоційний інтелект та розвиватись особистісно, саме тому ця тема наразі дуже актуальна.

Практична значущість дослідження особливостей емоційного інтелекту у підлітків з різним рівнем лідерських якостей на пряму відноситься до можливості подальшого вивчення цього феномену, що в свою чергу зможе допомогти в розробці методів та тренінгів, що будуть спрямовані саме на ці компоненти та їх розвиток і підлітковому віці, адже чим раніше людина почне розвивати свої професійно важливі якості, тим більше вірогідність успішності особистості в подальшому житті. Розуміння розвитку лідерських якостей та емоційного інтелекту у підлітків допоможе формувати з підлітками більш тісні та довірливі стосунки, підтримувати їх

на етапі дорослішання та допомагати розвивати необхідні навички для ефективної взаємодії в дорослому віці.

Об'єкт дослідження – емоційний інтелект

Предмет дослідження – особливості емоційного інтелекту у підлітків вихованців дитячих таборів із різним рівнем лідерських якостей

Тож метою цієї роботи є дослідити особливості емоційного інтелекту у підлітків вихованців дитячих таборів із різним рівнем лідерських якостей

Завдання дослідження:

1. Провести теоретичний аналіз проблеми психологічних особливостей емоційного інтелекту у підлітків вихованців дитячих таборів із різним рівнем лідерських якостей

2. Визначити рівень розвитку лідерських якостей у підлітків – вихованців дитячих таборів

3. Проаналізувати спрямованість особистості підлітків – вихованців дитячих таборів

4. Виявити рівень емоційного інтелекту у підлітків – вихованців дитячих таборів та визначити особливості емпатійної направленості у підлітків – вихованців дитячих таборів

5. Проаналізувати зв'язок емоційного інтелекту та лідерських якостей у підлітків – вихованців дитячих таборів

Гіпотеза - підлітки – вихованці дитячих таборів із розвиненими якостями лідера мають вищий рівень емоційного інтелекту.

Вибірка досліджуваний складається з 40 підлітків віком від 14 до 17 років, що виховувались в таборі ОДОТ «Золотий колос» протягом літнього періоду 2023-2024. Та контрольної групи 40 підлітків віком від 14 до 17 років, які жодного разу не були в таборі.

Методики дослідження:

1. Багатофакторний опитувальник лідерства Б. Басса

2. Методика на визначення спрямованості особистості Б. Басса

3. Методика діагностики схильності до емпатії І.М. Юсупова

4. Методика дослідження рівня розвитку емоційного інтелекту В.В.

Зарицької

Методи статистичного аналізу:

1. Дескриптивний аналіз

2. Кореляційний аналіз

3. Порівняльний аналіз

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ ТА ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ У ПІДЛІТКІВ - ВИХОВАНЦІВ ДИТЯЧОГО ТАБОРУ

1.1. Поняття емоційного інтелекту

На сьогодні поняття емоційного інтелекту трактується як можливість індивіда до розуміння, керування та розпізнавання емоцій та емоційних станів як особисто своїх, так і інших людей, вміння правильно на них реагувати, підлаштовувати власну поведінку та реакції. Таке трактування у своїх роботах використовували такі відомі психологи як Г.Г. Гарскова, Д.В. Люсін, J.D. Mayer, P. Salovey, K.V. Petrides, A. Furnham і багато інших [31].

Надалі, цей конструкт починали розглядати більш всеосяжно та більш глибоко досліджувати вже інші зарубіжні науковці. D. Goeman, R.K. Cooper, A. Sawaf, T. H. Weisinger та S.B. Wolf розглядали поняття емоційного інтелекту як успішність людини в її особистій діяльності, адже вважали продуктом емоційного інтелекту саме успіх [33]. U.S. Schulte зазначав, що емоційний інтелект є запорукою ефективного спілкування та інтеграції в суспільство [40]. В той же час, J.V. Cianochi та G.R. Trinidad вивчали взаємозв'язок емоційного інтелекту та показниками фізичного здоров'я, адже вважали, що емоційний інтелект позитивно впливає на всі структури особистості.

Таким чином, першочергово емоційний інтелект досліджувався виключно як можливість людини перетворювати власні емоції та емоції іншої людини на інформацію, що дає певне розуміння про самопочуття та настрої людини, чи власний, але згодом дослідники почали краще розуміти природу емоційного інтелекту та його багатогранність, що дало їм змогу прийти до висновку, що це складний багатокомпонентний феномен, що

складається з першочергового аналізу емоцій та їх ідентифікації, можливості їх розпізнавання, покладаючись на фізичні прояви у інших людей, міміку та пантоміміку, прояви в творчості, переваги в фільмах, музиці і так далі, вміння керувати власними емоціями, розуміти їх природу та формувати пене розуміння ситуацій, в яких виявлення емоцій є правильним та потрібним, і де це недоречно і може призвести до погіршення ситуації, також до цього можна віднести здатність людини до проживання емоцій різними способами, включаючи сублімацію, психотерапію та інші способи проживання емоційних станів, якщо це недоречно в конкретній ситуації. Розуміння емоцій та можливість їх класифікації та диференціації також дуже важливо в контексті вивчення емоційного інтелекту, адже спроможність до формування зв'язків між фізичними проявами, науковими назвами та реально емоцією, що переживає людина – це одна з ключових навичок емоційного інтелекту, а також фасилітація мислення, що означає можливість людини підлаштовувати когніції під емоційний фон [10].

Окрім базових факторів, що розуміють під емоційним інтелектом, існує також ряд окремих факторів, що не притаманні кожній людині, проте є досить ефективними в професійному середовищі, де емоційний інтелект є основною навичкою. Серед них: : емоційність, регулювання емоційних станів, можливість кодувати і декодувати емоційні репрезентації [13].

Дослідники P. Baron, R.K. Cooper, A. Sawaf і багато інших розуміли поняття емоційного інтелекту як певну структуру особистості, що провокує соціально схвальну поведінку у індивіда, що робить емоційний інтелект одним з головних факторів адаптації (як соціальної так і психологічної) у соціальному середовищі та дозволяє швидко пристосовуватись до нових умов існування.

На сьогодні найбільш популярною моделлю дослідження емоційного інтелекту є модель Р. Варона. Р. Варон зазначав, що: «емоційний інтелект це всі некогнітивні здібності, знання і компетентність,

що дають людині можливість успішно справлятися з різними життєвими ситуаціями» [6]. З Виходячи з його розуміння поняття емоційного інтелекту, було визначено п'ять компетенцій, що впливають на досягнення успіху людиною в певній сфері застосування емоційного інтелекту:

1. Розуміння власних емоцій і особливостей особистості, розуміння своїх почуттів і станів, вміння їх використовувати та ними керувати;

2. Навички ефективного міжособистісного спілкування, вміння знаходити контакт, вирішувати конфлікти, нести відповідальність;

3. Здатність до ефективного та швидкого пристосування до змін чи нових умов;

4. Вміння боротись зі стресом та контролювати власні емоції в стресових ситуаціях та вміння контролювати себе;

5. Оптимізм [12].

Фактично, розуміння емоційного інтелекту в такому вигляді дозволяє об'єднати власне емоційну складову особистості та її індивідуальні особливості як частину інтелекту як такого.

Наступний відомий дослідник, що приділяв увагу вивченню емоційного інтелекту був Д. Гоулмен. На його думку, емоційний інтелект є навичкою людини до ідентифікації та визначення емоцій та емоційних станів себе та інших людей на користь власного життя, тобто для використання цієї інформації у власних цілях. Вивчаючи його концепцію було визначено структуру емоційного інтелекту, що складається з:

- Самосвідомості;
- Самоконтролю;
- Соціального розуміння;
- Управління взаємовідносинами [6].

Г.Г. Гарскова у своїх дослідженнях вказувала, що: «емоційний інтелект розглядає як здатність розуміти відносини особистості, що репрезентується в емоціях, керуванні емоційною сферою на основі

інтелектуального аналізу і синтезу» [5]. На її думку, емоції допомагають людині усвідомлювати власне ставлення індивіда до речей чи людей, що його оточують (це можуть бути нові знайомі, оточуючі речі, науки, предмети в школі, витвори мистецтв та ін.).

Також вона вважала, що саме емоційний інтелект є основним елементом прийняття рішень, проте на відміну від інтелекту практичного не аналізує зовнішній світ, а спирається на емоційні стани та відображення саме внутрішнього світу особистості [5]. Конкретним проявом цього зв'язку є обробка емоційної інформації, наприклад, розуміння значень звичних явищ, з якими людина зіткається кожного дня.

Наступним науковцем, що вивчав поняття емоційного інтелекту був Д. В. Люсін. Метою його дослідження була диференціація емоційного інтелекту та складові та визначення функціонального значення цих складових. Так, ним було виділено внутрішньоособистісний та міжособистісний емоційний інтелект, де перша складова відповідала за усвідомлення та вміння взаємодіяти із власними емоціями та станами, а друга складова, відповідно, за розуміння та інтерпретацію емоцій інших людей під час міжособистісного спілкування.

Таким чином, емоційний інтелект може розглядатись як сукупність навичок та вмінь, що розвиваються в онтогенезі, що відповідають за розуміння, сприйняття, інтерпретацію, керування та поведінковий відгук на емоції та емоційні стани як інших людей, так і власні.

1.2. Теоретичне походження поняття лідерства

Поняття лідерства в сучасній психологічній науці має безліч тлумачень та визначень, оскільки це комплексне та складне поняття, що складається з багатьох факторів. Частіше за все це поняття розглядають як особистісну характеристику людини, що дозволяє брати відповідальність

за роботу команди, допомагає об'єднувати людей та організувати їх роботу.

За сучасним визначенням, лідер – це еталон виконання діяльності, людина, що має досить позитивні особистісні якості та має авторитет серед інших, ця людина має навички ефективного спілкування та вміло їх застосовує. Така людина має багато послідовників та однодумців.

Багато авторів у своїх дослідженнях працювали над виділенням певних окремих якостей або їх набору, що напряду відрізняє лідера від керівника, адже не кожний керівник – це лідер групи, так як не кожен лідер є керівником.

П. Друкер зазначав, що: «лідерство – це феномен, що дозволяє розширювати кругозір, здатність діяти більш діяльно, з більшою ефективністю, поняття, що формує нову особистість, що мислить по новому» [7].

На сьогодні, поняття лідерства частіше за всі визначають як здатність однієї людини до згуртування окремих людей чи групи до виконання певних задач, результати яких призводитимуть до досягнення спільної мети, що в свою чергу зможе допомогти у розвитку організації, що позитивно вплине на всіх учасників групи. Лідерство прийнято розподіляти на два основні типи, до яких відноситься: позиційне лідерство, де особу лідера оцінюють по результатам, що були досягнені групою людей під керівництвом та управлінням лідера, і динамічне лідерство – де оцінка ефективності діяльності лідера напряду залежить від можливості лідера долучити до виконання загальної мети нових людей та зацікавити їх для виконання задач, що допоможуть досягти загальної мети.

Багато дослідників цього поняття намагались визначити певні компоненти успішного лідерства, адже це поняття є досить складним та багатограним. О. Г. Романовський був одним з перших науковців, хто виділив певний перелік лідерських якостей, серед яких:

1. когнітивно-емоційні,

2. морально-вольові,
3. соціально-комунікативні,
4. індивідуально-парадоксальні.

У своїх дослідженнях Е. А. Уткін також намагався визначити основні риси, притаманні лідеру, і на його думку до них можна віднести: впевненість в собі та своїх силах, можливостях, здатність до висловлення власної думки, терпимість до критики та адаптивність до нового [18].

Наступним до визначення набору лідерських якостей підійшов С. Кові. На його думку, основними якостями особистості лідера є прагнення до професійного, соціального та особистісного росту, уникання конфліктів та суперечок, налаштування на позитивний результат роботи, віра в інших та орієнтація на інших, ефективний тайм менеджмент, толерантність, можливість правильно розподіляти обов'язки та ресурси, впевненість в собі та лояльність до критики [28].

Дослідження керівників як певної групи людей стало дуже популярним з початку ХХ ст., адже розуміння основних якостей, можливостей і варіантів розвитку таких навичок є дуже важливим для швидкого досягнення цілей та формування ефективного управління людьми. Визначення лідера дає змогу розподілу завдань та часу на виконання глобальних задач, а також дозволяє викормити потенційних лідерів навіть у дитячому віці.

Згодом, вивчення лідерства прийшло до висновку, що запорукою успіху є не тільки володіння певним набором якостей особистості, що притаманні ідеальному лідеру. Окрім цього на якість лідера також впливає якість його взаємин з оточуючими, а особливо з послідовниками. Виходячи з дослідження саме такої міри ефективності було виділено дванадцять основних навичок успішного лідера:

- Вміння делегувати власні обов'язки та задачі;
- Ефективний стиль управління;
- Можливість будувати та відповідати за взаємини в групі;

- Несення відповідальності за результати роботи команди;
- Вибір ефективного стилю керівництва;
- Ефективна постановка цілей для команди
- Дотримання дедлайнів;
- Виконання показників ефективності роботи;
- Гарні стосунки з командою;
- Повага та взаємопорозуміння в колективі;
- Втручання в процеси роботи команди та включеність в усі процеси [28].

Важливим в дослідженні лідерства стало також дослідження їх діяльності в організаціях, а особливо – вплив лідера на успішність роботи команди і швидкості досягання цілей. Продуктивність організації, що складається з групи людей, яких очолює лідер підвищується, якщо лідер має розвинені лідерські якості та зосереджений на роботі групи, формує цілі та направляє людей на їх досягнення.

Таким чином, лідер серед групи – це певна частина загального механізму роботи суспільства, що підвищує ефективність роботи всієї групи, може їх мотивувати та «вести за собою». Гарні лідерські якості передбачають у людини здатність брати на себе відповідальність, мати розвинені комунікативні навички та соціальні.

А.А. Кидрон у своїх дослідженнях займався як раз вивченням комунікативних здібностей особистості в контексті лідерства. Він вважав комунікативні навички основною ефективною особистості, що може правильно будувати соціальні стосунки, регулювати відносини з іншими, будувати ефективну комунікацію, що в свою чергу позитивно впливає на його авторитет та повагу серед інших. Окрім навичок ефективного встановлення контакту та підтримки повноцінних соціальних відносин, до комунікативних навичок він також відносить і здатність обирати для себе різні соціальні ролі і ефективно їх виконувати, бути лабільним до змін у

суспільному устрої та власному місці в ньому а також швидко адаптуватись до змін у соціальній структурі.

Таким чином, виходячи з багатьох досліджень феномену лідерства було визначено, що лідер – це людина, що володіє навичками впливу на окремих людей або групу, може брати відповідальність за людей і їх діяльність, результати цієї діяльності та досягнення успіху. Людина, що вважається лідером, може ефективно вести за собою інших, підвищувати продуктивність та користуватись авторитетом, що напряду впливає на успішність діяльності всієї групи.

На сьогодні, поняття лідерства і досі вважається не вивченим повністю та всі вивчені нами теорії досі не можуть дійти до одного сталого розуміння цього поняття, його складових та класифікації, тому це питання і зараз є дуже актуальним серед науковців. Також зазначено, що феномен лідерства не завжди напряду може бути пов'язаним з розвитком таких якостей з дитинства, бо часто навколишня ситуація може змусити людину брати на себе відповідальність, що стає поштовхом для подальшого розвитку таких якостей і може «зростити» лідера вже в середині екстремальної ситуації, не залишаючи йому вибору.

1.3. Взаємозв'язок емоційного інтелекту та лідерських якостей

Великий вклад в дослідження взаємозв'язку між емоційним інтелектом та лідерством внесли Р. Бояціс, Д.Гоулман і Е. Маккі. У власних роботах вони дійшли до висновку, що ці феномени досить сильно пов'язані між собою і можуть корелювати одне з одним. Виходячи з цього, вони ввели в сучасну психологію нове поняття емоційного лідерства, що полягало як раз у міцному взаємозв'язку цих процесів, адже за результатами їх досліджень найбільш успішними лідерами є люди з розвиненим емоційним інтелектом, і саме цей взаємозв'язок в більшості відрізняє ефективного та успішного лідера від менш успішного [8].

Послідовником цих досліджень став Д. Гоулман. Він також визначав міцний зв'язок між цими двома ознаками, до того ж, лідерство він вивчав як складну структуру, що має в собі як особистісні якості особистості, так і соціальні навички, для яких найбільш важливим є саме емоційний інтелект [6].

Подальше вивчення емоційного лідерства відкрило досить багато цікавих висновків щодо роботи та підвищення ефективності всієї організації. Д. Дабке вивчав саме емоційне лідерство в контексті організації, за результатами його дослідження було виявлено, що успішність організації (як економічна так і управлінська) на пряму залежить від успішності самого лідера і його лідерських якостей в зв'язку з емоційним інтелектом [4].

З цією думкою також погоджувались П. Едельман та Д. Кніппенберг. Вони зазначали, що окрім підвищення успішності самої організації на чолі з успішним лідером, також підвищувався і психологічний клімат компанії, продуктивність та задоволеність працівників чи підлеглих та загальна атмосфера в колективі [7].

І. Лі в своїх дослідженнях емоційного лідерства також дійшов до висновку, що ефективний та успішний лідер є запорукою професійних досягнень працівників та підвищення їх мотивації праці, що зменшує відсоток вигорання, що позитивно впливає на всі аспекти діяльності організації [34].

К. Міао вважав, що: «саме емоційний інтелект сприяє прояву автентичного лідерства та дозволяє лідерові відкрити найбільш ефективні шляхи управління» [37].

Вивчення впливу емоційного інтелекту на успішність лідера і розвиток лідерських якостей потребує більш детального дослідження і інших складових успішності, вивчення впливу емоційної компетенції, що визначається як здатність особистості взаємодіяти і контролювати власні емоції, здатність бути відкритим до власних бажань та нового досвіду,

розуміти свої переживання та не соромитись їх, соціальних навичок, досвіду, особистісних характеристик, що були у людини від народження або розвивались у дитячому віці, емоційне мислення та емоційна культура, що розвивається протягом життя або в конкретних ситуаціях також може мати вплив на успішність людини як лідера, проте має більш окреме значення, аніж загалом поняття емоційного інтелекту, що вимагає подальшого вивчення цього феномену та визначення основних джерел впливу на особистість лідера. Такими факторами також можна вважати психологічні особливості особистості і наявність або відсутність травматичного досвіду, що впливає на людину і може стати поштовхом до реалізації власних лідерських якостей [31].

Важливими елементом в структурі емоційного інтелекту є самосвідомість, саморегуляція, мотивація, емпатія, соціальні навички, що стають також основною компетенцією, що важлива для ефективної управлінської діяльності і напряду пов'язані з лідерством.

Д. Гоулман у дослідженні емоційного інтелекту, як однієї з найважливіших складових успішного лідера зазначав, що в структурі емоційного інтелекту важливими є декілька важливих можливостей особистості, серед яких:

- Здатність до розуміння та ідентифікації власних емоцій та емоцій інших;
- Здатність до регуляції та контролю власних емоцій;
- Перетворення емоцій у мислення;
- Якісне та конструктивне вираження і проживання емоцій [6].

Отже, для формування навичок та вмінь, що необхідні для успішного лідера, особистості необхідно розвивати вроджені лідерські якості та підкріплювати досягнення позитивним досвідом, розвивати емоційний інтелект та емоційні компетенції а також навчитись розуміти та проявляти емоції в плані формування необхідних навичок для можливості

ефективного управління в організації і підвищення особистісної успішності.

Висновки до Розділу 1

1. Визначено, що , емоційний інтелект розуміється як сукупність навичок та вмінь, що розвиваються в онтогенезі, що відповідають за розуміння, сприйняття, інтерпретацію, керування та поведінковий відгук на емоції та емоційні стани як інших людей, так і власні.

2. Визначено поняття лідеру як це людини, що володіє навичками впливу на окремих людей або групу, може брати відповідальність за людей і їх діяльність, результати цієї діяльності та досягнення успіху. Людина, що вважається лідером, може ефективно вести за собою інших, підвищувати продуктивність та користуватись авторитетом, що напряду впливає на успішність діяльності всієї групи.

3. Визначено, що для формування навичок та вмінь, що необхідні для успішного лідера, особистості необхідно розвивати вроджені лідерські якості та підкріплювати досягнення позитивним досвідом, розвивати емоційний інтелект та емоційні компетенції а також навчитись розуміти та проявляти емоції в плані формування необхідних навичок для можливості ефективного управління в організації і підвищення особистісної успішності.

РОЗДІЛ II. ОПИС ПРОЦЕДУРИ ТА МЕТОДІВ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ У ПІДЛІТКІВ З РІЗНИМ РІВНЕМ ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ

2.1. Мета та завдання дослідження

Метою цієї роботи є дослідити особливості емоційного інтелекту у підлітків вихованців дитячих таборів із різним рівнем лідерських якостей.

Гіпотеза дослідження - підлітки – вихованці дитячих таборів із розвиненими якостями лідера мають вищий рівень емоційного інтелекту.

Для досягнення поставленої мети та перевірки висунутої гіпотези, необхідно виконати ряд завдань:

1. Визначити рівень розвитку лідерських якостей у підлітків – вихованців дитячих таборів
2. Проаналізувати спрямованість особистості підлітків – вихованців дитячих таборів
3. Виявити рівень емоційного інтелекту у підлітків – вихованців дитячих таборів
4. Визначити особливості емпатійної направленості у підлітків – вихованців дитячих таборів
5. Проаналізувати зв'язок емоційного інтелекту та лідерських якостей у підлітків – вихованців дитячих таборів

2.2. Характеристика вибірки дослідження

Вибірка досліджуваних складається з 40 підлітків віком від 14 до 17 років. До складу групи входять 24 дівчини та 16 хлопців. Досліджувані виховувались в таборі ОДОТ «Золотий колос» протягом літнього періоду 2023-2024. Досліджувані є мешканцями Харківської області, таких

населених пунктів як Харків, Мерефа, Чугуїв, Лозова, Шевченково, Золочів, Люботин.

До контрольної групи належать 40 підлітків віком від 14 до 17 років, які жодного разу не були в таборі. Досліджувані проживають у різних регіонах України, таких як Харківщина, Київщина, Дніпропетровщина, Івано-Франківщина, Львівщина.

Дослідження проводилось за згодою батьків досліджуваних в рамках табірної зміни для досліджуваних експериментальної групи та в онлайн-режимі для досліджуваних контрольної групи.

2.3. Опис методик та методів дослідження

Для перевірки окресленої гіпотези та виконання поставленої мети та поставлених завдань ми використовували наступні діагностичні методики дослідження:

1. Багатофакторний опитувальник лідерства Б. Басса – опитувальник дозволяє нам оцінити лідерський ресурс досліджуваних вихованців дитячого табору, а також досліджуваних контрольної групи, що жодного разу не були в таборі.

Опитувальник складається із 45 питань, котрі складають профіль лідера і описують декілька факторів лідерства. Фактори відображені в 12 підшкалах які описують три основні стилі лідерства, а також наслідки лідерства:

- 1) Трансформаційне лідерство:
 - Ідейний вплив (поведінковий) – А
 - Ідейний вплив (особистісний) – В
 - Надихаюче мотивування – С
 - Інтелектуальне стимулювання – D
 - Індивідуальний підхід – Е
- 2) Транзакційне лідерство

- Залежні винагороди - F
- Управління з відхиленнями (активне) - G
- Управління з відхиленнями (пасивне) - H

3) Не транзакційне лідерство:

- Невтручання - I

4) Наслідки лідерства

- Додаткові зусилля – J
- Задоволеність лідером - K
- Індивідуальна, групова та організаційна ефективність - L

2. Методика на визначення спрямованості особистості Б. Басса – опитувальник дозволяє вивчити особливості направленості особистості досліджуваних вихованців дитячого табору а також тих підлітків, що ніколи не відвідували табір.

Опитувальник складається із 27 тверджень, на котрі досліджуваних підліткам треба було дати 2 варіанти відповіді – найбільш привабливу та найменш привабливу. Бали, що були набрані за усіма судженнями додаються для трьох видів спрямованості, котрі виділив автор:

- Спрямованість на себе – орієнтація на пряму винагороду та пряме задоволення
- Спрямованість на спілкування – орієнтація на побудування стосунків із людьми
- Спрямованість на діло – орієнтація на справу, вирішення ділових проблем, якнайкращого виконання роботи

3. Методика діагностики схильності до емпатії І.М. Юсупова – методика дозволяє визначити особливості проявів емпатії досліджуваних підлітків – вихованців дитячого табору та підлітків, що жодного разу не відвідували дитячий табір, у різних сферах життя і у взаємодії із різними людьми, істотами, вигаданими персонажами.

Опитувальник складається з 36 тверджень, що складають 6 основних діагностичних шкал:

- Емпатія до батьків
- Емпатія до тварин
- Емпатія до людей похилого віку
- Емпатія до дітей
- Емпатія вигаданих персонажів (фільмів, художніх творів та інших витворів мистецтва)
- Емпатія до незнайомців чи малознайомих людей

4. Методика дослідження рівня розвитку емоційного інтелекту В.В. Зарицької – дозволяє визначити загальний рівень розвитку емоційного інтелекту досліджуваних підлітків експериментальної та контрольної групи, а також особливості ряду факторів – складових емоційного інтелекту.

Методика складається з 76 тверджень, котрі складають такі складові емоційного інтелекту як:

- Розуміння особистістю власних емоцій
- Самоконтроль і саморегуляція
- Розуміння особистістю емоцій інших
- Здатність використовувати емоції у діяльності та спілкуванні

Окрім перелічених складових, методика дозволяє також виміряти загальний рівень розвитку емоційного інтелекту досліджуваних вихованців дитячих таборів та підлітків, що не відвідували оздоровчий табір жодного разу.

Проведення всебічного аналізу особливості емоційного інтелекту у підлітків з різним рівнем лідерських якостей вихованців дитячих таборів є можливим завдяки використанню методів математичного аналізу отриманих даних. Для нашого дослідження були підібрані наступні методи математичної статистики:

1. **Дескриптивний аналіз** – описовий метод, що дозволяє проаналізувати отримані в ході дослідження дані з точки зору базових описових характеристик – середнє значення, стандартне відхилення, мінімум та максимум. А також дозволяє представити результати дослідження лідерських якостей та емоційного інтелекту у вигляді таблиць, де відображені вище перелічені характеристики, а також більш наочних форм – графіків та гістограм.

2. **Кореляційний аналіз** – даний метод дозволив нам виявити взаємозв'язки між особливостями лідерських якостей та особливостями емоційного інтелекту у досліджуваних вихованців дитячих таборів та тих досліджуваних, що складають контрольну групу, тобто жодного разу не відвідували дитячий табір. В даному випадку нами був обраний критерій Чарльза Спірмена, або ж так званий метод кореляції рангу.

3. **Порівняльний аналіз** – даний метод дозволяє нам виявити різницю у показниках контрольної та експериментальної групи, що у свою чергу дасть основу для підтвердження або спростування висунутої раніше дослідницької гіпотези. В даному випадку нами був обраний такий непараметричний метод як U-критерій Вілкоксона-Манна-Уїтні, котрий дозволив нам порівняти характеристики лідерських якостей та емоційного інтелекту у підлітків – вихованців дитячих таборів та підлітків, що жодного разу за своє життя не відвідували дитячого оздоровчого табору.

Висновки до другого розділу

1. Визначено мету та завдання дослідження, а також окреслено основну гіпотезу дослідження
2. Окреслено вибірку досліджуваних, що складається з 80 осіб, розподілений на експериментальну та контрольну групу. До першої групи увійшли підлітки в кількості 40 осіб, що відвідували дитячий оздоровчий табір. Відповідно до другої групи увійшли підлітки в кількості 40 осіб, що жодного разу не відвідували табір.
3. Обрано діагностичні методики дослідження. Для дослідження особливості лідерських якостей використовуватимуться багатофакторний опитувальник лідерства Б. Басса та методика на визначення спрямованості особистості Б. Басса. Для діагностики особливостей емоційного інтелекту досліджуваних підлітків використовуватимуться методика діагностики емоційного інтелекту Н.Холла, методика діагностики схильності до емпатії І.М. Юсупова та методика дослідження рівня розвитку емоційного інтелекту В.В. Зарицької.
4. До методів статистичного аналізу відносяться описова статистика, аналіз взаємозв'язків за критерієм Ч. Спірмена та аналіз різниці у показниках за критерієм Вілкоксона-Манна-Уїтні.

РОЗДІЛ III. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ У ПІДЛІТКІВ З РІЗНИМ РІВНЕМ ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ

3.1. Результати дослідження та їх інтерпретація

Етап емпіричного дослідження складається у аналізі отриманих результатів дослідження, виведенні середніх показників за двома групами досліджуваних, аналізі особливостей лідерських якостей і особливостей емоційного інтелекту у вихованців дитячого табору та підлітків, котрі жодного разу не були у таборі.

Для початку ми проаналізуємо результати дослідження особливості лідерських якостей у досліджуваних підлітків.

Аналіз профілю лідерських якостей, котрий ми отримали за допомогою багатофакторного опитувальник лідерства Б. Басса, було розбито на декілька гістограм, в залежності від типу лідерства, представленого автором.

Аналіз трансформаційного типу лідерства для досліджуваних підлітків представлено на рисунку 3.1.

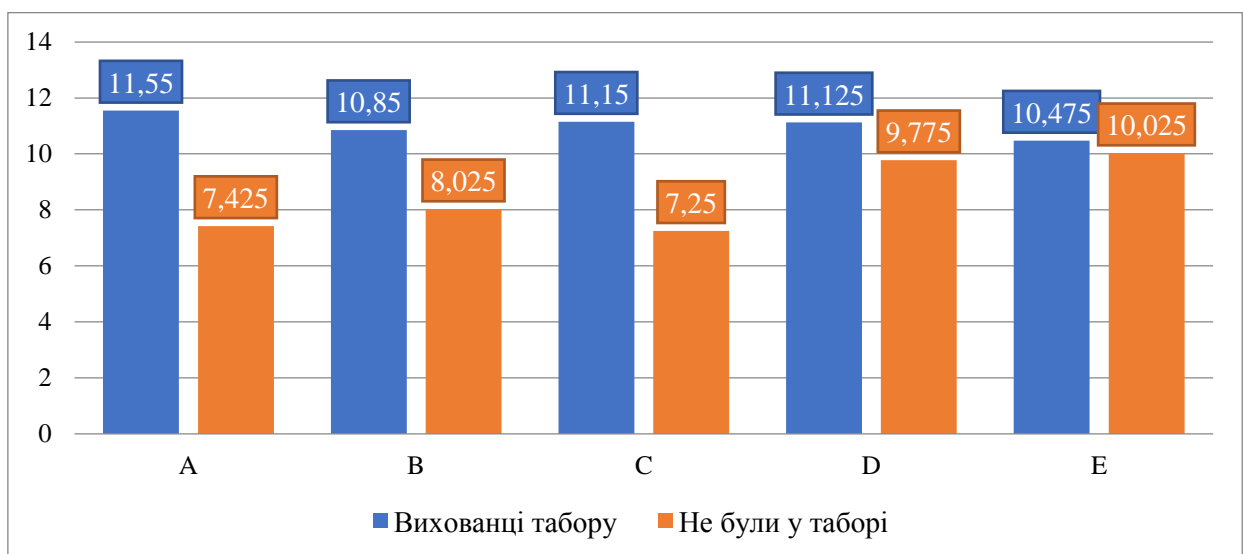

Рис.3.1. – результати дослідження трансформаційного типу лідерства

Трансформаційне лідерство розглядається як тип лідерства основою якого є мотивування лідером інших людей, заохочення до змін, натхнення на високі результати діяльності. Акцент у даному типі лідерства іде на розвиток інших, тож роль лідера – окреслити шляхи розвитку для інших людей та мотивувати на досягнення поставлених цілей.

Загалом за даними з таблиці ми бачимо, що більш високими показниками за даним типом лідерства відрізняються підлітки, що відвідували дитячі табори.

Розглянемо більш детально кожен з підструктур профілю трансформаційного лідерства.

Ідейний вплив (поведінковий) – А – це рівень здатності формувати повагу до себе, вибудовувати власний авторитет, транслювати власні ідеї, доводити своє лідерство саме вчинками. За даними дослідження підлітки, що відвідували дитячий табір, мають високі показники за даною шкалою. На нашу думку дитячий табір є соціальним середовищем, де підліток може проявити себе як керівник, наприклад приймаючи участь в різних командних заходах, виступати в ролі генератора ідей, бути активним діячем і тим самим заробляти свій авторитет, при цьому отримувати додаткові винагороди за свою активність.

Натомість досліджувані контрольної групи, що жодного разу не були в таборі, мають середні показники, що характеризуються більшою скутістю, меншою активністю, недостатністю наполегливості або бажання формувати авторитет серед однолітків.

Ідейний вплив (особистісний) – В – в даному випадку досягнення авторитету відбувається саме завдяки транслюванню лідерських особистісних якостей, тобто акцент зміщується не на дії, а на само сприйняття та прийняття лідерських якостей іншими.

В даному випадку досліджувані вихованці табору також мають високі показники, що свідчить про наявні лідерські задатки, котрі вони активно розвивають в процесі взаємодії із однолітками в ході табірної зміни та у подальшому поза табором, в шкільному або дружньому середовищі.

Надихаюче мотивування – С – даний показник характеризується як здатність досліджуваних мотивувати, надихати інших, вносити в діяльність якийсь новий сенс, ентузіазм тощо. За даними дослідження в цьому випадку досліджувані вихованці дитячого табору мають також високі показники. Так. Наприклад, підлітки прикладом власних досягнень за табірну зміни можуть мотивувати інших до більш активної участі в подіях табору, доносити сутність згуртованості, дружності загону. Натомість досліджувані підлітки, що не відвідували дитячого табору, мають середні показники за даною шкалою.

Інтелектуальне стимулювання – D – описує застосування креативності та творчості, натхнення і мотивування підходити до вирішення завдань з цікавістю, продукувати нестандартні ідеї. За даною шкалою для досліджуваних підлітків – вихованців дитячих таборів також найбільш притаманним є високий рівень. Підлітки – вихованці табору розвивають свою креативність, а також схильні до мотивування продукувати креативні ідеї і інших. Показники підлітків, що складають контрольну групу, також наближаються до високих показників, що говорить про прагнення бути лідером креативної думки, проте на даний момент характерна для них скутість не дозволяє розвинути дану характеристику у повній мірі.

Індивідуальний підхід – E – схильність бути лідером не лише для групи, а і вміння підбирати індивідуальний шлях для кожного, намічувати індивідуальні плани розвитку, підказувати, в чому переваги іншої людини та як їх можна використати для збільшення ефективності. За даними дослідження в обох групах досліджуваних підлітків виявлено високі

показники, що свідчить про вміння підбирати шляхи впливу для кожного опонента окрема, вміння слухати, співпереживати, виділяти найголовніше в людях.

Наступним нами було розглянуто транзакційне лідерство. Аналіз транзакційного типу лідерства для досліджуваних підлітків представлено на рисунку 3.2.

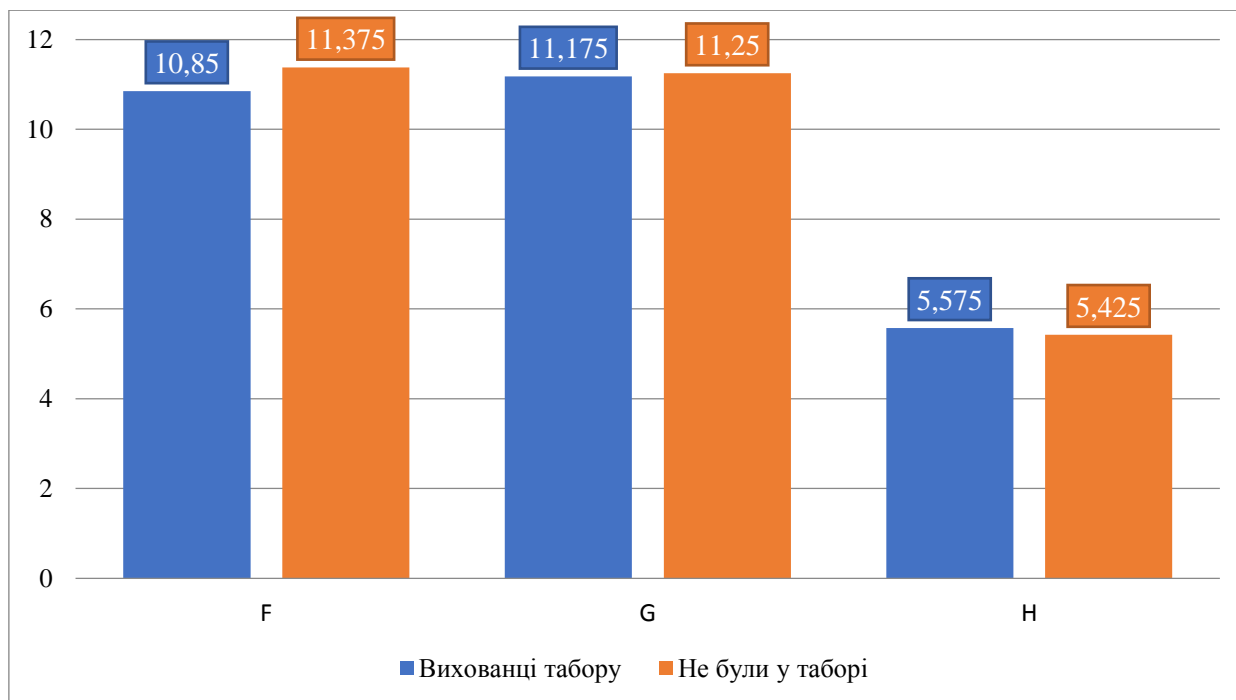

Рис.3.2. – результати дослідження транзакційного типу лідерства

Транзакційне лідерство в даній методиці розглядається як «лідерство із вигодою», тобто вміння лідера надавати винагороду своїм «підлеглим» за виконання поставлених лідером задач. Роздивимось більш детально кожен із структурних компонентів транзакційного типу лідерства.

— Залежні винагороди – F – результати за даною шкалою свідчать про те, що досліджувані обох груп мають виражену тенденцію до завоювання авторитету шляхом «позитивного підкріплення». У випадку із нашими дослідженнями такими підкріпленнями можуть стати якісь речі, досвід, навіть смаколики, котрі отримують діти в таборі після обіду.

— Управління з відхиленнями (активне) – G – дана шкала характеризує тенденцію до відслідковування виконання доручень, котрі лідер дає іншим і передбачає втручання лише у випадку виникнення помилок. В даному випадку ми можемо побачити що активне управління з відхиленнями є високо вираженим для обох досліджуваних груп. Натомість пасивне управління з відхиленнями (H), що передбачає невтручання до процесу допоки не виникне серйозна та глобальна проблема, характеризуються низькими показниками для обох досліджуваних груп

Наступним було розглянуто не транзакційний тип лідерства і його єдиний структурний компонент – I – невтручання. Результати дослідження представлені на рисунку 3.3.

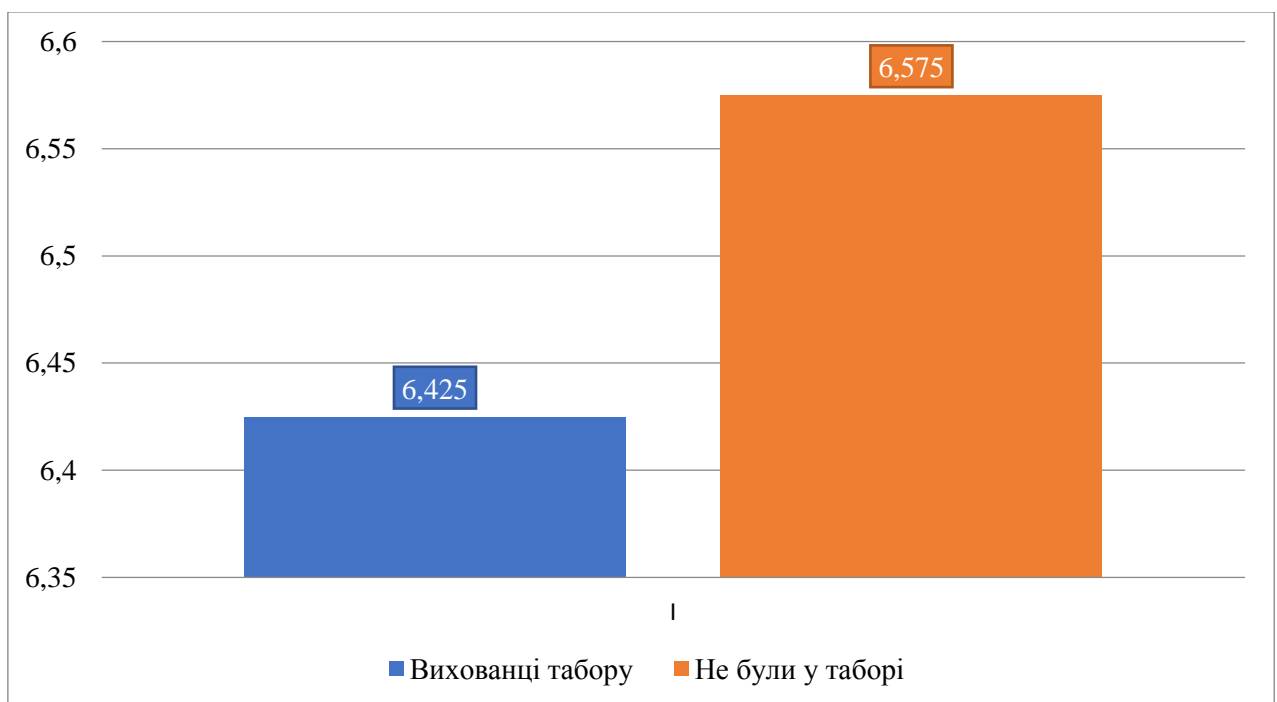

Рис.3.3. – результати дослідження не транзакційного типу лідерства

Даний показник описує лідера з позиції відходу від будь яких транзакцій та домовленостей, скоріше навіть переведення лідерства в самоуправління інших людей, невтручання в будь які процеси, тобто позиція лідера тут є виключно номінальною.

За результатами ми бачимо низькі показники і для експериментальної і для контрольної групи. Тобто ми можемо говорити про те, що лідерська позиція як вихованців дитячого табору, так і тих підлітків, хто не відвідував табір, більше направлена на активну і безпосередню участь, аніж на прагнення дистанціюватись від колективу і мати позицію лідера як більш формальну.

Останніми в ході аналізу за даною методики розглянуто наслідки лідерства. Результат відображений на рисунку 3.4.

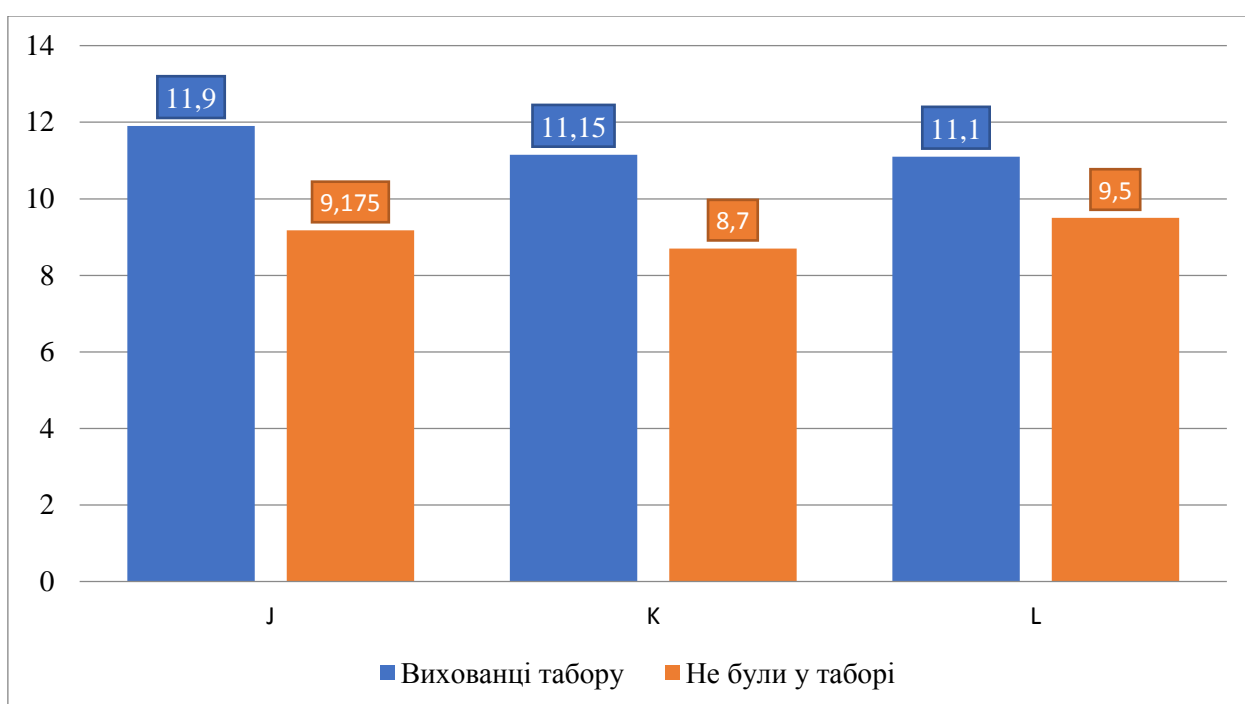

Рис.3.4. – результати дослідження наслідків лідерства

Наслідками лідерства в даному випадку є прагнення скласти про себе гарне враження, бути ефективним лідером, керування котрого приносить позитивний результат.

Розглянемо структурні компоненти за даним типом.

— Додаткові зусилля – J – характеризує, наскільки лідер націлений на те, щоб інші прагнули прикладати більшу кількість зусиль до досягнення поставлених цілей. За даними показниками вищим рівнем розвитку подібного прагнення характеризується група досліджуваних

вихованців дитячого табору. На нашу думку особливо яскраво дана тенденція може спостерігатись в якихось командних заходах, спортивних змаганнях, де кожен учасник команди може проявити себе як лідер та змотивувати команду на досягнення більших результатів.

— Задоволеність лідером – К – прагнення лідера створити про себе позитивне враження, або обрані методи лідерства задовольняли всю команду а виявлялись ефективними. Більш важливо в даному випадку це також є для групі підлітків, що відвідували табір. Вони є більшою мірою «командними гравцями», для них важливішим є думка інших щодо їхнього втручання в колективні справи, їм важливо бути не лише формальним лідером, але і мати дружні стосунки із однолітками.

— Індивідуальна, групова та організаційна ефективність – L – прагнення бути ефективним для себе, для команди, для старшого покоління, тобто для всіх прилеглий до задач суб'єктів. Даний показник також більш високо виражений у вихованців табору, котрі більш націлені на свою максимальну ефективність, позитивне враження зі сторони однолітків. А також відповідальних дорослих.

Для даної методики ми також провели порівняльний аналіз показників, що дасть нам змогу виявити характерні особливості стилів лідерства сам для групи досліджуваних підлітків. Результати представлені в таблиці 3.1.

За результатами порівняльного аналізу ми можемо говорити про наступну тенденцію. Ми можемо побачити, що показники за шкалами, що відносяться до трансформаційного типу лідерства, а саме ідейний вплив (поведінковий) – А ($U = 254,00$; $p = 0,001$); ідейний вплив (особистісний) – В ($U = 355,00$; $p = 0,001$); надихаюче мотивування – С ($U = 189,50$; $p = 0,001$); Інтелектуальне стимулювання – D ($U = 554,00$; $p = 0,018$) у групі досліджуваних підлітків, що відвідували табір є суттєво вищими. Це може говорити про схильність досліджуваних підлітків, що відвідували дитячий табір, мати образ лідера, що мотивує, інших, надихає, виступає у ролі

прикладом, власними досягненнями доводить свій авторитет, вміє шукати позитивні сторони в інших, підкреслювати їх. На нашу думку такий тип лідерства може бути вихованим та розвиненим саме в умовах табірних змін, де щодня існує безліч можливостей для реалізації не тільки фізичного та творчого, а ще і лідерського потенціалу, я можливість спробувати себе у ролі лідера групи, проявляти себе, очолювати команду та згуртовувати інших поруч із собою.

Таблиця 3.1.

Порівняльний аналіз профілю лідерства підлітків – вихованців таборів та підлітків, що не відвідували табір

Шкала	Вихованці табору	Не були в таборі	U	p-level
A	2166,0	1074,0	254,00*	0,001
B	2065,0	1175,0	355,00*	0,001
C	2230,5	1009,5	189,50*	0,001
D	1866,0	1374,0	554,00*	0,018
E	1707,0	1533,0	713,00	0,403
F	1529,5	1710,5	709,50	0,384
G	1592,5	1647,5	772,50	0,791
H	1661,5	1578,5	758,50	0,690
I	1587,0	1653,0	767,00	0,751
J	2107,5	1132,5	312,50*	0,001
K	2065,0	1175,0	355,00*	0,001
L	1901,0	1339,0	519,00*	0,007

Примітка: * – статистично значимі показники

Так само ми бачимо, що суттєво вищими у даної групи є показники є показники за наслідками лідерства, а саме: додаткові зусилля – J (U = 312,00; p = 0,001); задоволеність лідером – K (U = 355,00; p = 0,001); індивідуальна, групова та організаційна ефективність – L (U = 519,00; p =

0,007). Це свідчить про більшу сформованість лідерської позиції, врахування потреб та думок інших, чи ефективним є ті методи керування, котрі вони транслюють, а також важлива думка відповідальних дорослих.

Натомість для досліджуваних, що раніше не відвідували табірних змін, показники є суттєво нижчими, що говорить про більшу скутість, нижчий рівень розвитку лідерських якостей, страх брати відповідальність на себе тощо.

Наступними ми роздивимось показники направленості особистості досліджуваних підлітків. Котра є основою лідерських якостей. В ході методики було розглянуто 3 види направленостей – на себе, на спілкування та на діло. Результати представлені на рисунку 3.5.

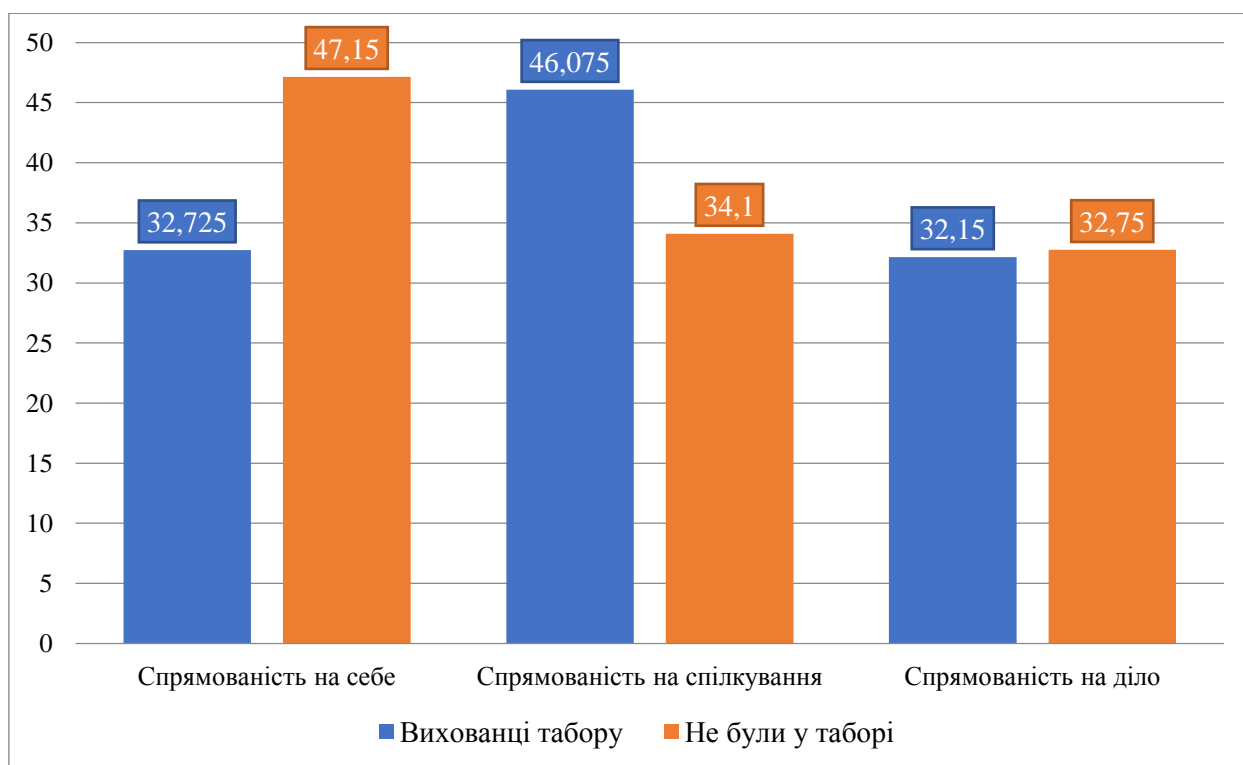

Рис.3.5. – результати дослідження спрямованості особистості підлітків

На основі наведених даних на рисунку, можна зробити наступні висновки для двох груп підлітків.

Підлітки, що не були в таборах, демонструють вищу спрямованість на себе. Це може свідчити про те, що в соціально ізольованих умовах (без

участі в колективних активностях, як у таборах) діти більше орієнтуються на власні потреби та інтереси. В таборах, у свою чергу, навпаки, розвиваються комунікативні навички та соціальна взаємодія, що зменшує акцент на особистих інтересах.

Натомість підлітки, що відвідували табори, демонструють значно вищу спрямованість на спілкування. На нашу думку саме в таборах саме формуються соціальні навички, учасники активно взаємодіють з однолітками та наставниками, що збільшує їхню відкритість до спілкування та орієнтацію на соціальні взаємодії.

Щодо показників за шкалою орієнтації на діло, тут ми можемо побачити середній рівень розвитку для обох груп підлітків. Це може свідчити про те, що участь у таборах не сильно впливає на загальну орієнтацію підлітків на завдання чи діяльність, оскільки такі навички можуть формуватися і в інших середовищах, таких як школа, позашкільні гуртки або сім'я.

Результати порівняльного аналізу показників направленості особистості досліджуваних вихованців дитячого табору а також підлітків, що не були у таборі, представлені у таблиці 3.2.

Таблиця 3.2.

Порівняльний аналіз показників спрямованості особистості підлітків – вихованців таборів та підлітків, що не відвідували табір

Шкала	Вихованці табору	Не були в таборі	U	p-level
Спрямованість на себе	1051,5	2188,5	231,50*	0,001
Спрямованість на спілкування	2048,5	1191,5	371,50*	0,001
Спрямованість на діло	1593,5	1646,5	773,50	0,799

Примітка: * – статистично значимі показники

За результатами порівняльного аналізу ми можемо говорити про наступну тенденцію. Ми можемо побачити, що показники направленості на себе є більш високими для групи підлітків, що ніколи не відвідували табір ($U = 231,50$; $p = 0,001$).

При цьому досліджувані основної групи, тобто підлітки – вихованці дитячого табору мають більш високі показники направленості на спілкування ($U = 371,50$; $p = 0,001$).

Таким чином ми можемо зазначити, що підлітки, що відвідували табори і складать експериментальну групу дослідження, мають нижчу спрямованість на себе та значно вищу спрямованість на спілкування. Це можна пояснити тим, що перебування в дитячих таборах сприяє розвитку соціальних навичок, комунікації та командної роботи. Направленість на спілкування, в даному випадку, є однаєю із першооснов лідерства, оскільки провідна активність у підлітковому віці сфокусована саме на спілкуванні – спілкуючись підлітки знаходять друзів та однодумців, найбільш активні у спілкуванні підлітки швидко заробляють собі авторитет, що у подальшому виділяє їх із загалу як лідерів думки.

У той час як підлітки, які не відвідували табори, можливо, більше часу проводять у менш соціалізованих середовищах, що сприяє зростанню індивідуалізму.

Наступними ми розглянемо особливості емоційного інтелекту досліджуваних підлітків – вихованців дитячих таборів та підлітків, що жодного разу не були у таборі. Результати дослідження рівня емоційного інтелекту, а також його структурних компонентів представлені на рисунку 3.6.

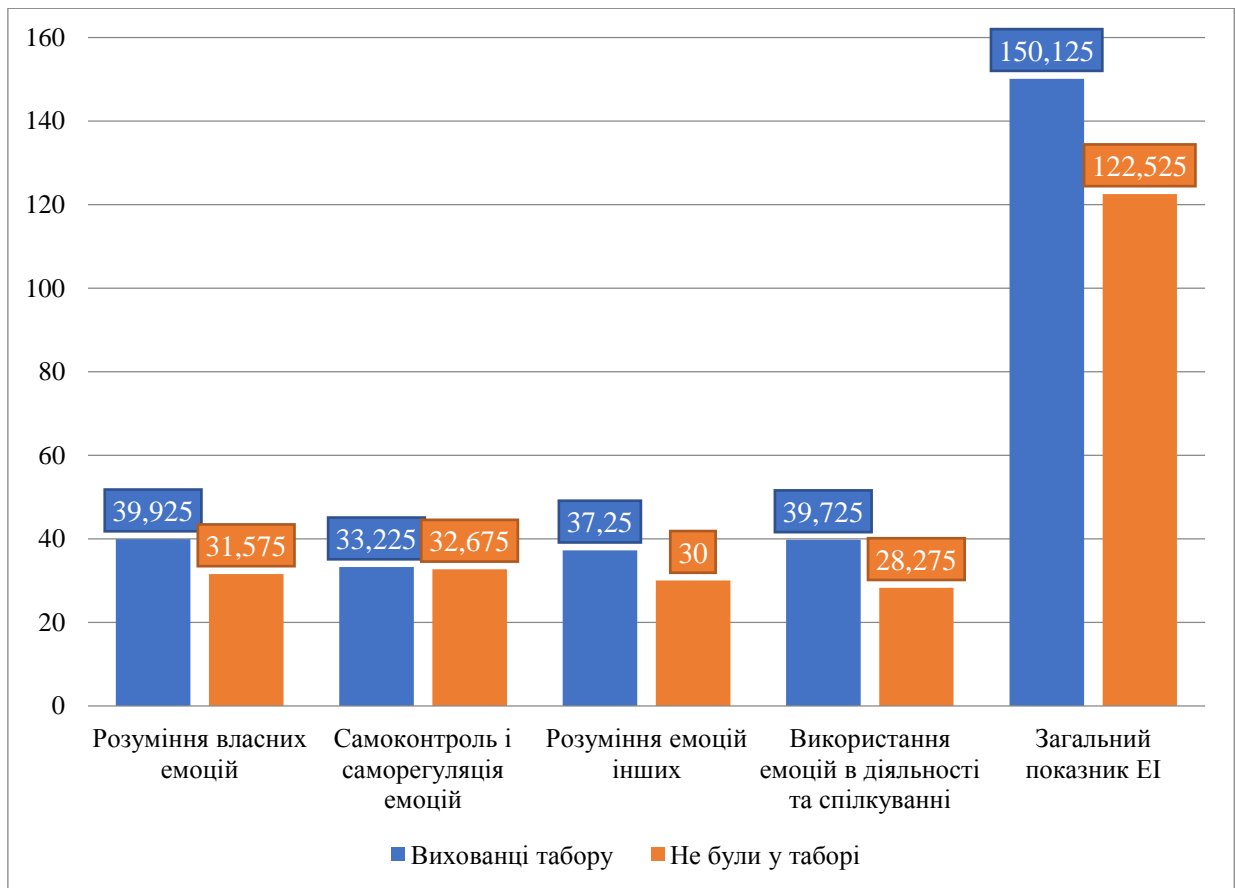

Рис.3.6. – результати дослідження особливостей емоційного інтелекту підлітків

На основі даних, зображених на рисунку, можна окреслити наступні результати дослідження емоційного інтелекту (EI) для двох груп підлітків.

Підлітки, що відвідували табори, мають значно вищий рівень розуміння власних емоцій. Це може бути пов'язано з тим, що табори пропонують багато соціальних взаємодій, які допомагають дітям краще усвідомлювати і розпізнавати свої емоції через постійну комунікацію та різні ситуації, що вимагають емоційного залучення. Натомість підлітки, що не відвідували раніше дитячих таборів не знаходяться в такій тісній особливій комунікації із однолітками, як підлітки з першої групи, тож проводячи більше часу наодинці із собою вони меншою мірою можуть розпізнати власні емоції без емоційного відреагування на них інших людей.

Показники саморегуляції та самоконтролю обох груп близькі, хоча у вихованців таборів трохи вищий рівень самоконтролю. Це може свідчити про те, що соціальні навички, розвинуті в таборі, також допомагають у саморегуляції емоцій. Проте невелика різниця може означати, що на розвиток цієї здібності впливають не тільки табори, а й інші фактори, такі як виховання, школа та інші соціальні обставини.

Щодо розуміння емоцій інших людей, тут також ми можемо говорити, що показники вихованців табору краще розуміють емоції інших. Це може бути пов'язано з тим, що в таборі багато часу проводять у груповій діяльності, де важливо розуміти емоції та почуття оточуючих для ефективної комунікації та взаємодії.

Щодо показників використання емоцій у діяльності та спілкуванні то ми також можемо зазначити, що вихованці таборів значно ефективніше використовують свої емоції в діяльності та спілкуванні. У таборах вони часто залучаються до колективної роботи, різних активностей і комунікації, що вимагає вміння керувати емоціями та використовувати їх для досягнення цілей.

Загальний рівень емоційного інтелекту також значно вищий у підлітків, які відвідували табори. Це може свідчити про те, що колективні, комунікативні та індивідуальні ситуації в таборі сприяють розвитку навичок розуміння і регуляції емоцій. Табори надають більше можливостей для емоційної інтеракції, що призводить до загального підвищення ЕІ.

Результати порівняльного аналізу показників емоційного інтелекту та його структурних компонентів представлений нами в таблиці 3.3.

Таблиця 3.3.

**Порівняльний аналіз показників емоційного інтелекту підлітків –
вихованців таборів та підлітків, що не відвідували табір**

Шкала	Вихованці табору	Не були в таборі	U	p- level
Розуміння власних емоцій	1946,50	1293,50	473,50*	0,01
Самоконтроль і саморегуляція емоцій	1559,50	1680,50	739,50	0,56
Розуміння емоцій інших	1904,50	1335,50	515,50*	0,01
Використання емоцій в діяльності та спілкуванні	2057,50	1182,50	362,50*	0,01
Загальний показник EI	2122,50	1117,50	297,50*	0,01

Примітка: * – статистично значимі показники

За результатами порівняльного аналізу ми можемо говорити про наступну тенденцію.

Фактично за усіма показниками структурних компонентів емоційного інтелекту, а саме розуміння власних емоцій ($U = 473,50$; $p = 0,01$), розуміння емоцій інших людей ($U = 515,50$; $p = 0,01$), використання емоцій в діяльності та спілкуванні ($U = 362,50$; $p = 0,01$) досліджувані підлітки, що відвідують дитячі табори мають значимо більш високі показники.

Так само була виявлена статистично значуща різниця у показниках загального рівня розвитку емоційного інтелекту ($U = 297,50$; $p = 0,01$).

Це можна пояснити тим, що в таборах діти перебувають у соціально-активному середовищі, де вони постійно спілкуються, працюють у групах, вирішують конфлікти та вчаться взаємодіяти з іншими. Такий досвід сприяє розвитку емоційних навичок, що є важливими для життя і подальшого розвитку.

Натомість відсутність досвіду в таборах може зменшити можливості для активного розвитку емоційного інтелекту через обмежену соціалізацію, групову роботу і взаємодію з різними емоційними ситуаціями.

Однією із першооснов емоційного інтелекту особистості можна визначити емпатію особистості. У підлітковому віці емпатію доцільно розглядати саме з точки зору взаємодії із різними суб'єктами – відповідальними дорослими, іншими дітьми, незнайомими людьми, а також з персонажами художніх творів та фільмів.

Результати дослідження особливостей емпатії досліджуваних підлітків представлений на рисунку 3.7.

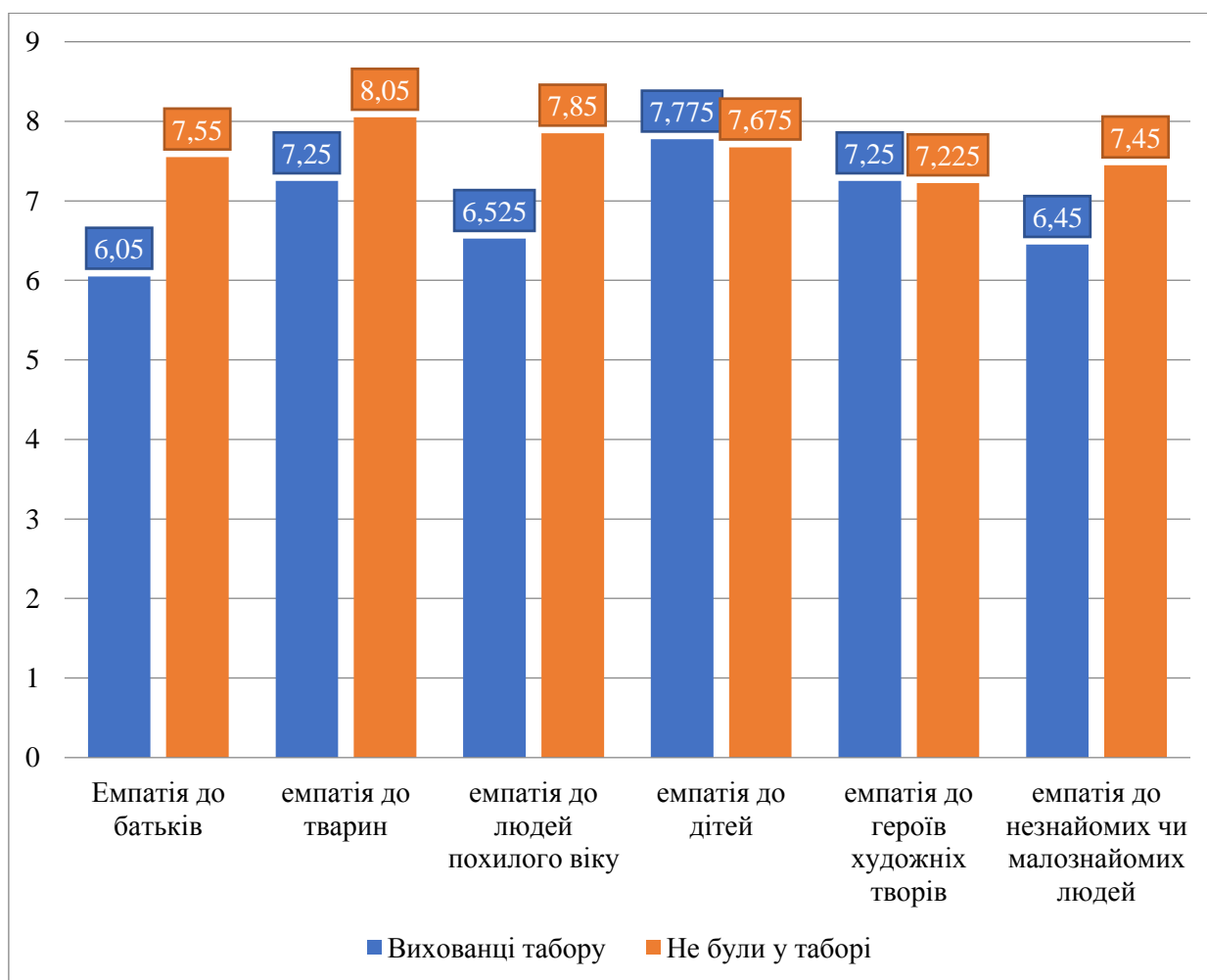

Рис.3.7. – результати дослідження особливостей емпатії підлітків

На основі наданих даних, що відображені на рисунку, можемо провести аналіз результатів дослідження емпатії для двох груп підлітків.

Ми можемо побачити, що підлітки, які не відвідували табори, демонструють вищий рівень емпатії до батьків. Це може свідчити про те, що підлітки, які перебувають більше часу вдома, можуть більше співпереживати своїм батькам. У таборах діти можуть менше концентруватися на родинних зв'язках, що, на нашу думку, знижує їхню емпатію до батьків.

Також ми можемо побачити, що підлітки, які не були в таборах, мають трохи вищий рівень емпатії до тварин. Це може свідчити про те, що діти, які живуть у звичному для себе середовищі, мають більше можливостей взаємодіяти з тваринами і виховувати у собі чутливість до їхніх потреб.

Рівень емпатії до людей похилого віку також вищий у підлітків, які не відвідували табори. Це може бути пов'язано з тим, що підлітки, які живуть у своїх родинях, можуть частіше спілкуватися з літніми родичами або сусідами, що сприяє розвитку чутливості до їхніх переживань.

Натомість вихованці таборів мають дещо вищий рівень емпатії до дітей. Це може бути зумовлено тим, що в таборах підлітки можуть працювати з молодшими дітьми, допомагати їм та грати з ними, що сприяє розвитку їхньої емпатії.

Показники у категорії емпатії до персонажів художніх творів є середніми для обох груп досліджуваних підлітків. Це свідчить про те, що обидві групи мають схожий рівень емпатії до героїв художніх творів. Можливо, це пояснюється загальними культурними та освітніми факторами.

Також підлітки, які не відвідували табори, виявляють вищий рівень емпатії до незнайомих людей. Це може свідчити про те, що вони більше

концентруються на соціальних взаємодіях у своїй повсякденності, а також мають можливість краще розуміти чужі переживання.

Результати порівняльного аналізу особливостей емпатії досліджуваних підлітків представлені у таблиці 3.4.

Таблиця 3.4.

Порівняльний аналіз показників емпатії підлітків – вихованців таборів та підлітків, що не відвідували табір

Шкала	Вихованці табору	Не були в таборі	U	p-level
Емпатія до батьків	1370,00	1870,00	550,00*	0,02
емпатія до тварин	1495,50	1744,50	675,50	0,23
емпатія до людей похилого віку	1460,50	1779,50	640,50	0,12
емпатія до дітей	1660,00	1580,00	760,00	0,70
емпатія до героїв художніх творів	1626,50	1613,50	793,50	0,95
емпатія до незнайомих чи малознайомих людей	1435,00	1805,00	615,00*	0,08

Примітка: * – статистично значимі показники

За результатами порівняльного аналізу ми можемо говорити про наступну тенденцію.

Ми можемо побачити що досліджувані підлітки контрольної групи, котрі ніколи не відвідували табір, мають суттєво вищий рівень емпатії до батьків ($U = 550,00$; $p = 0,01$) та емпатії до незнайомих або малознайомих людей ($U = 615,00$; $p = 0,01$).

Вищі показники емпатії до батьків та малознайомих людей у підлітків, які не були в таборі, можуть бути пов'язані з більш глибокими емоційними зв'язками, стабільним соціальним середовищем та відсутністю стресу, що дозволяє їм зосередитися на емоціях оточуючих.

Натомість досліджувані підлітки – вихованці дитячих таборів більшою мірою зосереджені на спілкуванні із однолітками, саме тому більш розвинена емпатія у них саме до однолітків чи інших дітей, з котрими вони перебувають у тісному контакті під час літнього відпочинку у таборі і поза табором, в школі, гуртках, тощо.

Таким чином за результатами аналізу отриманих результатів ми можемо зауважити, що підлітки – вихованці дитячих таборів мають більш розвинені лідерські якості, що мають свою основу натхнення і мотивування інших, а також для них є дуже важливим створення позитивного образу лідера, котрий буде прийнятним для них самих, для оточуючих однолітків і для відповідальних дорослих. При цьому лідерські якості підлітків, що ніколи не відвідували дитячі табори є менш розвиненими, вони відрізняються більшою скутістю, страхом перед одноосібною відповідальністю.

При цьому досліджувані вихованці табору мають більшу направленість на спілкування, що є першоосновою лідерства у підлітковому віці. Натомість досліджувані підлітки, що ніколи не були в таборі, мають більшу орієнтацію на себе та переживання власних почуттів, на противагу соціальній взаємодії.

Щодо особливостей емоційного інтелекту досліджуваних підлітків. Ми можемо говорити, що досліджувані підлітки вихованці дитячих таборів мають більш розвинений рівень емоційного інтелекту, краще вміють розпізнавати свої емоції, а також емоції інших.

В наступному підрозділі нами будуть розглянути кореляційні зв'язки між показниками лідерства та емоційного інтелекту у досліджуваних підлітків.

3.2. Особливості емоційного інтелекту у підлітків з різним рівнем лідерських якостей вихованців дитячих таборів

В даному підрозділі ми проаналізуємо результати кореляційного аналізу між показниками лідерських здібностей та особливостей емоційного інтелекту у досліджуваних підлітків.

Першими ми проаналізуємо кореляційні зв'язки у показниках підлітків – вихованців табору. Результати кореляційного аналізу представлені у таблиці 3.5.

Таблиця 3.5.

Кореляційний аналіз показників емоційного інтелекту та лідерських якостей підлітків – вихованців таборів

	D	F	G	H	I	Спрямованість на себе	Спрямованість на спілкування	Спрямованість на діло
Емпатія до батьків	0,23	0,34*	0,24	0,14	0,05	0,03	0,10	0,37*
Емпатія до тварин	0,05	0,11	0,17	0,00	0,09	-0,37*	0,31*	0,03
Емпатія до дітей	0,37*	0,18	0,08	0,09	0,08	0,19	0,10	0,03
Емпатія до героїв художніх творів	0,14	0,05	0,17	0,13	0,09	0,33*	0,01	0,13
Самоконтроль і саморегуляція емоцій	0,22	0,06	0,08	0,01	0,14	0,16	0,07	0,23
Розуміння емоцій інших	0,26	0,04	0,03	0,06	0,41	0,07	0,03	0,01

Примітка: * – статистично значимі показники при $p \leq 0.05$

За результатами кореляційного аналізу для групи вихованців дитячих таборів були виявлені наступні статистично значимі зв'язки.

Визначено наявність зв'язку між емпатією до батьків та здатністю реагувати на зовнішні винагороди. Таким чином ми можемо припустити, що підлітки, хо схильні діяти за наявності певного зовнішнього підкріплення є більш прихильними до батьків, котрі, натомість, і могли бути рушієм даної тенденції, тобто отримуючи якусь нагороду від батьків, вони більшою мірою розуміють своїх батьків, включаються в їх переживання та потреби.

Також виявлено наявність прямого зв'язку між емпатією до дітей та інтелектуальним стимулюванням у даної групи досліджуваних. Зв'язок вказує на те, що співпереживання та висока товариськість по відношенню до інших дітей сприяє розвитку прагнення розвиватись інтелектуально, виділятись як лідер саме у контексті наявності високого рівня знань про навколишній світ.

Також існує позитивний зв'язок між емпатією до героїв художніх творів та залежністю від винагород. Таким чином, підлітки, які ідентифікують себе з героями та відчують до них емпатію, можуть мати внутрішню мотивацію, яка підштовхує їх до досягнень, оскільки вони прагнуть досягти ідеалів, які бачать у літературних персонажах.

Також визначено позитивний зв'язок між здатністю підлітків розуміти емоції інших та прагненням отримувати нагороди за власні досягненням. Даний зв'язок говорить про залежність емоційного відгуку досліджуваних від зовнішніх нагород.

Таким чином за результатами кореляційного аналізу нами було виявлено, що емоційна включеність в переживання та співчуття іншим людям залежить здебільшого від отримання зовнішніх винагород. Така тенденція може пояснюватись власне природою перебування у таборі, де за хороші справи, співпереживання та допомогу своїм товаришам діти отримують похвалу та винагороду.

Наступними ми проаналізуємо зв'язки між лідерськими якостями та показниками емоційного інтелекту у підлітків, що не відвідували табір. Результати представлені в таблиці 3.6.

Таблиця 3.6.

Кореляційний аналіз показників емоційного інтелекту та лідерських якостей підлітків, що не відвідували табір

	A	C	D	E	F	G	H	L
Емпатія до батьків	0,01	0,11	-0,07	0,12	0,06	0,39*	0,26	0,28
емпатія до людей похилого віку	-0,11	0,24	-0,23	-0,25	0,02	0,13	0,26	-0,40*
емпатія до дітей	-0,05	0,29	0,11	-0,16	0,02	0,29	0,51*	0,08
емпатія до незнайомих чи малознайомих людей	0,01	-0,03	0,32*	-0,13	-0,09	-0,22	0,07	0,07
Самоконтроль і саморегуляція емоцій	-0,24	0,26	0,08	-0,30*	-0,27	0,01	-0,15	0,07
Розуміння емоцій інших	-0,17	0,13	-0,28	-0,35*	-0,21	0,33*	-0,09	-0,08
Використання емоцій в діяльності та спілкуванні	0,07	0,21	0,30*	-0,18	0,31*	-0,15	-0,21	-0,39*
Загальний показник EI	-0,13	0,40*	0,06	-0,28	0,47*	0,23	-0,21	-0,19

Примітка: * – статистично значимі показники при $p \leq 0.05$

Результати кореляційного аналізу для групи досліджуваних підлітків, котрі не відвідували дитячий табір, вказують на наявність наступних зв'язків.

Існує прямий зв'язок між емпатією до батьків та показниками активного управління із відхиленнями. Такі зв'язки можуть свідчити про те, що чутливість та піклування про батьків і отримання від них зворотнього емоційного відгуку проковує кращу підготовленість до активного вирішення складних ситуацій, проявляючи лідерські якості в ситуаціях, коли необхідно коригувати поведінку інших або ситуацію.

Також існує зворотній зв'язок між показниками емпатії до осіб похилого віку та ефективністю. Даний зв'язок свідчить про те, що досліджувані підлітки даної групи, що є чутливими до емоцій людей похилого віку, витрачають більше часу на емоційну підтримку, що може знижувати їхню продуктивність у конкретних завданнях або груповій роботі.

Також наявний прямий зв'язок між емпатією до дітей та пасивним управлінням із відхиленнями. Таким чином, підлітки, що мають більшу чутливість до інших дітей, наприклад своїх однолітків, мають бажання уникати конфронтацій або втручань, очікуючи, що проблема вирішиться сама.

Також існує прямий зв'язок між емпатією до малознайомих людей та інтелектуальним стимулюванням, що свідчить про те. Що підлітки, котрі ніколи не були у таборі, проявляють інтерес до інших точок зору та ситуацій, що пов'язані навіть із малознайомими чи незнайомими людьми, відповідно пісилують почуття чутливості до їх проблем.

Існує зворотній зв'язок між показниками самоконтролю, розумінням емоцій інших та індивідуальним підходом у лідерстві. Такий зв'язок свідчить про те, що підлітки, котрі не були в таборі і мають високу здатність до контролю власних емоцій, а також вміють диференціювати емоційний стан інших схильні бути менш гнучкими в роботі із іншими.

Також існує позитивний зв'язок між розумінням емоцій інших та активним управлінням із відхиленнями. Це може свідчити про те. Що підлітки, котрі не були в таборі, завдяки своєму розумінню емоцій оточуючих, можуть швидко виявляти проблеми та активно намагатися їх вирішувати, проявляючи лідерські якості.

Існує зв'язок між використанням емоцій у діяльності підлітків та інтелектуальним стимулюванням. Тож в даному випадку ми можемо говорити про те, що використання емоцій допомагає підліткам краще розуміти себе і стимулює їх до інтелектуальної активності, що позитивно впливає на їхні лідерські якості.

Також існує прямий зв'язок між показниками загальним показником емоційного інтелекту та надихаючим мотивуванням. Такий зв'язок свідчить про те, що емоційний інтелект допомагає підліткам краще розуміти емоційний стан інших і знаходити способи мотивувати їх до дій, що є важливим аспектом лідерства.

Також існує прямий зв'язок між емоційним інтелектом досліджуваних підлітків та залежністю від винагород. Таким чином ми можемо говорити, що підлітки з розвиненим емоційним інтелектом краще адаптуються до умов і взаємодіють з оточуючими, що допомагає їм досягати успіху і отримувати визнання.

Таким чином за результатами кореляційного аналізу для групи досліджуваних підлітків, котрі не відвідували табору, було виявлено, що лідерські якості пов'язані із емоційним інтелектом досліджуваних, а також з емпатійністю до батьків, осіб похилого віку, дітей та малознайомих осіб.

Висновки до третього розділу

1. Визначено, що підлітки – вихованці табору мають більшу орієнтованість на трансформаційне лідерство, розвинені лідерські якості, що мають свою основою натхнення і мотивування інших, а також для них є дуже важливим створення позитивного образу лідера, котрий буде прийнятним для них самих, для оточуючих однолітків і для відповідальних дорослих. При цьому лідерські якості підлітків, що ніколи не відвідували дитячі табори є менш розвиненими, вони відрізняються більшою скутістю, страхом перед одноосібною відповідальністю.

2. Визначено, що підлітки – вихованці табору більш орієнтовані на спілкування. Це можна пояснити тим, що перебування в дитячих таборах сприяє розвитку соціальних навичок, комунікації та командної роботи. До того ж спілкування є першоосновою лідерства у підлітковому віці. Натомість досліджувані підлітки, що ніколи не були в таборі, мають більшу орієнтацію на себе та переживання власних почуттів, на протипагу соціальній взаємодії.

3. Досліджено, що підлітки вихованці дитячих таборів мають більш розвинений рівень емоційного інтелекту, краще вміють розпізнавати свої емоції, а також емоції інших. При цьому вони мають більш високий рівень емпатії до дітей, однолітків. Натомість досліджувані підлітки, що ніколи не були в таборі, мають більш високий рівень емпатії до батьків, а також до малознайомих чи незнайомих людей.

4. Виявлено кореляційний зв'язок між такими особливостями лідерства як інтелектуальне стимулювання, залежними винагородами, активним та пасивним управлінням з відхиленнями, невтручанням, показниками спрямованості на себе, на спілкування та на діло і такими особливостями емоційного інтелекту як рівень емпатії до батьків, тварин, дітей, персонажів художніх творів, самоконтролем і саморегуляцією емоцій, а також розумінням емоцій інших у підлітків – вихованців табору.

Також було виявлено взаємозв'язки між показниками ідейного впливу, надихаючим мотивуванням, інтелектуальним стимулюванням, індивідуальним підходом, залежними винагородами, управлінням з відхиленнями на ефективністю із такими показниками емоційного інтелекту як власне загальний рівень EI, показниками емпатії до батьків, людей похилого віку, дітей, малознайомих людей, саморегуляцією і самоконтролем емоцій. Розумінням емоцій інших людей та використанням емоцій в діяльності та спілкуванні.

ВИСНОВКИ

1. За результатами теоретичного налізу виявлено, що емоційний інтелект розуміється як інтелектуальна здатність, пов'язана з розумінням і управлінням емоційними проявами особистості. При цьому специфіку йому додає внутрішньоособистісна спрямованість.

Визначено поняття лідера як особистості, що виконує роль провідника, той, кому група або громада делегувала обов'язок приймати найбільш відповідальні рішення та приймати відповідальність за результати спільної діяльності.

Визначено, що формування особистісних компетенцій відбувається через розвиток і саморозвиток лідерських якостей особистості, зокрема підвищення рівня емоційного інтелекту та емоційних компетентностей, їх вдосконаленню, створенню правових, організаційних умов для самореалізації лідерського потенціалу.

2. Визначено, що підлітки – вихованці табору мають більшу орієнтованість на трансформаційне лідерство, розвинені лідерські якості, що мають свою основою натхнення і мотивування інших, а також для них є дуже важливим створення позитивного образу лідера, котрий буде прийнятним для них самих, для оточуючих однолітків і для відповідальних дорослих. При цьому лідерські якості підлітків, що ніколи не відвідували дитячі табори є менш розвиненими, вони відрізняються більшою скрутністю, страхом перед одноосібною відповідальністю.

3. Визначено, що підлітки – вихованці табору більш орієнтовані на спілкування. Це можна пояснити тим, що перебування в дитячих таборах сприяє розвитку соціальних навичок, комунікації та командної роботи. Натомість досліджувані підлітки, що ніколи не були в таборі, мають більшу орієнтацію на себе та переживання власних почуттів, на протипагу соціальній взаємодії.

4. Досліджено, що підлітки вихованці дитячих таборів мають більш розвинений рівень емоційного інтелекту, краще вміють розпізнавати свої емоції, а також емоції інших. При цьому вони мають більш високий рівень емпатії до дітей, однолітків. Натомість досліджувані підлітки, що ніколи не були в таборі, мають більш високий рівень емпатії до батьків, а також до малознайомих чи незнайомих людей.

5. Виявлено кореляційний зв'язок між такими особливостями лідерства як інтелектуальне стимулювання, залежними винагородами, активним та пасивним управлінням з відхиленнями, неутручанням, показниками спрямованості на себе, на спілкування та на діло і такими особливостями емоційного інтелекту як рівень емпатії до батьків, тварин, дітей, персонажів художніх творів, самоконтролем і саморегуляцією емоцій, а також розумінням емоцій інших у підлітків – вихованців табору. Також було виявлено взаємозв'язки між показниками ідейного впливу, надихаючим мотивуванням, інтелектуальним стимулюванням, індивідуальним підходом, залежними винагородами, управлінням з відхиленнями на ефективністю із такими показниками емоційного інтелекту як власне загальний рівень EI, показниками емпатії до батьків, людей похилого віку, дітей, малознайомих людей, саморегуляцією і самоконтролем емоцій. Розумінням емоцій інших людей та використанням емоцій в діяльності та спілкуванні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Биковська О. В. Педагогіка позашкільної освіти як субдисципліна педагогіки. Рідна шк. 2016. №11–12. С. 48–53.
2. Богданова С. Вплив емоційного інтелекту на подолання стресу у студентів". Вісник Національного університету "Київський національний університет імені Тараса Шевченка". Серія: Психологія, 2020, № 47, С. 12-20.
3. Бояціс Р. Emotional Intelligence: What It Can and Cannot Do. Harvard Business Review, 2001, Vol 80(1),
4. Гакман А. В. Організація рекреаційно-оздоровчої діяльності дітей 11–14 років в умовах дитячого табору відпочинку : дис. канд. наук з фіз. вих. і спорту : 24.00.02 / Гакман А. В. – Київ, 2012. – 213 с.
5. Гакман А. Особливості мотивації підлітків 11-14 років до фізкультурно-оздоровчих та рекреаційних занять / Гакман Анна. – матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції «Актуальні проблеми фізичного виховання студентів в умовах кредитно-модульної системи навчання» 12-13 квітня 2012 року. – Дніпропетровськ, 2012 – С. 43-49.
6. Гоулман Д., Бояціс Р., Маккі Е. Емоційний інтелект лідера. Київ, 2020. 288 с
7. Едельман П. Emotional intelligence: Why it matters and how to develop it. San Francisco: Jossey-Bass, 2011.
8. Калініченко А. Дитячі заклади оздоровлення та відпочинку: поняття, види та форми діяльності / А. Калініченко // Державне управління в Україні: проблеми державотворення, виклики та перспективи: Матеріали II Міжнар. наук. конф. аспірантів та докторантів з державного управління Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2011. – С. 30-34.
9. Кніппенберг Д. The impact of emotional intelligence on leadership and team effectiveness. The Leadership Quarterly, 2000, Vol 11(4), 433-450.

10. Ковальчук І. Розвиток емоційного інтелекту у дітей дошкільного віку". Психологічний журнал, 2018, № 39 (3), С. 134-143.

11. Колотуха О.В. Дитячо-юнацький туризм в Україні як територіальна соціально-економічна система: проблеми та перспективи розвитку: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. геогр. наук: 11.00.02 / О.В. Колотуха; Ін-т географії НАН України. – К., 2005. – 20 с

12. Матвійчук М. І. Організація оздоровлення та відпочинку дітей: міжнародна практика. Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя. Психолого-педагогічні науки. 2018. № 3. С. 207–211

13. Мільчевська Г. С. Особистісна самореалізація старшого підлітка в умовах дитячого закладу оздоровлення та відпочинку: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.05 / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2014. 20 с

14. Наказний М. О. Теорія і практика проектування діяльності дитячого закладу оздоровлення та відпочинку: автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.07 / Ін-т проблем виховання НАПН України. Київ, 2011. 42 с

15. Олійник Т. Психологічні механізми життєстійкості особистості в умовах соціальних змін" Вісник Національного університету. Київський національний університет імені Тараса Шевченка". Серія: Психологія, 2018, № 43, С. 14-22.

16. Психологічний інструментарій розвитку лідерського потенціалу сучасної молоді: теорія і практика / збірник матеріалів - практичної конференції 15 жовтня 2020 р., м. Харків / за ред. О. Г. Романовського. Харків : НТУ «ХП», 2020. – 72 с.

17. Повідайчик О. С., Козубовський Р. В., Козубовський М. Р. Деякі особливості виховної роботи в літніх дитячих таборах США. Актуальні питання гуманітарних наук. 2023. Вип. 63, Т. 2, С. 264–269.

18. Філоненко О. С. Підготовка майбутніх учителів у вищих педагогічних навчальних закладах України до виховної роботи в літніх

дитячих оздоровчих таборах (друга половина ХХ ст. – початок ХХІ ст.): автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / ДВНЗ «Переяслав-Хмельниц. держ. пед. ун-т ім. Григорія Сковороди». Переяслав-Хмельницький, 2013. 20 с.

19. Цибух Л. М. Урахування психологічних особливостей підлітків в роботі психолога дитячого оздоровчого закладу / Л. М. Цибух // Наука і освіта : наук.-практ. журнал. – 2011. – № 11 Спецвип.: "Актуальні проблеми рекреаційної психології дитинства". – С. 171-175.

20. Цуприк С. І. Підготовка студентів вищих педагогічних навчальних закладів до роботи в літніх оздоровчих таборах: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Вінниц. держ. пед. ун-т ім. М. Коцюбинського. Вінниця, 2011. 20 с

21. Чиханцова О. Розвиток емоційного інтелекту у спортсменів. Науковий вісник Національного педагогічного університету імені М.Драгоманова. Серія: Психологічні науки, 2019, № 22 (2), С. 127-134.

22. Экслайн В. Игровая терапия. Москва : Апрель Пресс, ЭКСМО-Пресс, 2000. 480 с.

23. Aidman B.J. How Summer School Can Provide a Jump Start for Students. Educational Leadership. 1997. Vol. 55. № 4. P. 53–59

24. Baron P. The role of emotional intelligence in leadership: A meta-analysis and review. Journal of Leadership and Organizational Studies, 2006, Vol 12(4), 33-52.

25. Bos C., Vaughn S. Strategies for Teaching. Students with Learning and Behavior Problems. Boston: Ross Publishing Company, 2008. 190 p.

26. Carlson R. E. The Values of Camping. N.Y. : American Camping Association, 1995. 102 p.

27. Cooper R.K. Wolf S.B. Emotional intelligence and leadership: A review and critical appraisal. Human Resource Management Review, 2001, Vol 11(3), 219-243.

28. Covi C. *The 7 Habits of Highly Effective People*. New York: Free Press, 1989.
29. Dabke B. "The impact of emotional intelligence on job performance and organizational outcomes"
30. Dimock H. S. *Administration of the Modern Camp*. N.Y. : Association Press, 2008. 87 p.
31. Furnham P. Emotional intelligence: A review of its current status and future directions. *Personality and Social Psychology Review*, 2008, Vol 12(2), 128-152.
32. Gaventa J., Valderrama C. Participation, Citizenship and Local Governance. Background Paper for Workshop: Strengthening Participation in Local Governance. URL: <https://www.uv.es/~fernandm/Gaventa,%20Valderrama.pdf>
33. Goiemann D. *Emotional Intelligence: Why It Can Matter More Than IQ*. New York: Bantam Books, 1995.
34. Li I. Emotional intelligence and cultural intelligence: A review and critique. *International Journal of Intercultural Relations*, 2005, Vol 29(2), 225-248.
35. Mayer J.D., P. Salovey . "Emotional intelligence" *Intelligence*, 1997, Vol 24(1), 43-74.
36. Makki E. *Emotional intelligence 2.0*. New York: HarperBusiness, 2014.
37. Miao K. Emotional intelligence and job satisfaction: A meta-analysis *Journal of Vocational Behavior*, 2009, Vol 75(2), 285-309.
38. Petrides K.V. The Big Five personality traits and emotional intelligence" *Personality and Social Psychology Bulletin*, 2009, Vol 35(2), 177-189.
39. Sawaf A. *Emotional intelligence for educators"*. Alexandria, VA: ASCD, 2002.

40. Schulte U.S. Cianochi J.V. Emotional intelligence and performance at work: Current research and future directions. *Journal of Management*, 2002, Vol 28(3), 420-442.
41. Stange W. Was ist Partizipation? Definitionen–Systematisierungen. URL: https://www.spielmobil-bayreuth.de/wp-content/uploads/2016/06/Baustein_A_1_1partizipation-dkhw.pdf
42. Trinidad G.R. Emotional intelligence and cultural intelligence: Convergent and divergent validity. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 2006, Vol 32(1), 104-115.
43. Van der Kley M. *Behavior Disorders. Causes, Development and Treatment in Children*. Christchurch: Macprint Printing and Publishing, 2006. 227 p
44. Weisinger T H. Emotional intelligence: A concept for the 21st century. *Journal of Counseling and Development*, 2009, Vol 87(4), 420-429.

АНОТАЦІЯ

Гавриш К.О. Особливості емоційного інтелекту у підлітків з різним рівнем лідерських якостей вихованців дитячих таборів / К.О. Гавриш – Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2024. – 55 с.

Кваліфікаційна робота присвячена дослідженню особливостей емоційного інтелекту підлітків, котрі відвідували літні табори та мають різний рівень прояву лідерських якостей. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів і загальних висновків, містить 6 таблиць, 7 рисунків, список використаних джерел, який складається з 44 найменування. Теоретичний розділ роботи присвячений дослідженню особливостей емоційного інтелекту у підлітків, а також феномену лідерства у підлітковому віці та як перебування у літньому таборі впливає на розвиток лідерства та емоційного інтелекту. Методичний розділ роботи присвячений опису вибірки та характеристиці методик дослідження. Емпіричний розділ роботи присвячений вивченню особливостей прояву лідерських якостей у підлітків. Прояву їх емоційного інтелекту, емпатійності, а також зв'язку між лідерством та емоційним інтелектом.

Ключові слова: емоційний інтелект, емпатія, лідерство, лідерські якості, навіювання, емоційне лідерство.

ANNOTATION

Havrysh K. Peculiarities of emotional intelligence in teenagers with different levels of leadership qualities of pupils of children's camps / K.Havrysh - Kharkiv: N. Karazin Kharkiv National University, 2024. – 55 p.

The qualification work is devoted to the study of the features of emotional intelligence of teenagers who attended summer camps and have different levels of manifestation of leadership qualities. The work consists of an introduction, three sections, conclusions to sections and general conclusions, contains 6 tables, 7 figures, a list of used sources, which consists of 44 names. The

theoretical part of the work is devoted to the study of the characteristics of emotional intelligence in teenagers, as well as the phenomenon of leadership in adolescence and how being in a summer camp affects the development of leadership and emotional intelligence. The methodological section of the work is devoted to the description of the sample and the characteristics of research methods. The empirical section of the work is devoted to the study of the peculiarities of the manifestation of leadership qualities in teenagers. The manifestation of their emotional intelligence, empathy, as well as the connection between leadership and emotional intelligence.

Key words: emotional intelligence, empathy, leadership, leadership qualities, suggestions, emotional leadership.